

Het reservaat van de hermeneutica

Th.C.W. Oudemans

Aan het begin van de conferentie naar aanleiding van het verschijnen van de bundel *Hermeneutiek* bakende de congresleiding het veld van discussie af door te zeggen dat deze niet een filosofie van de natuur of de natuurwetenschappen zou betreffen, maar uitsluitend de filosofie van de geestes- en cultuurwetenschappen. Daarmee bleef de zwaarste vraag aan de hermeneutica, of zij een filosofie van de mens- en cultuurwetenschappen kan zijn, buiten beschouwing. Dit probleem ontleent zijn zwaarte aan de vraag of het onderscheid tussen natuur- en cultuurwetenschappen niet al lang is weggefallen in het zog van het zich planetair uitbreidende arbeidskarakter van alle menselijke betrekkingen. Daarmee bleef ook het denken van Heidegger, dat alle hedendaagse hermeneutica doortrekt, maar zich daar tot op heden tegelijkertijd aan onttrekt, buiten het bestek van de conferentie. Het is de vraag of de hermeneutica, in zoverre zij voor zichzelf een gebied van het 'geestelijke' of 'culturele', of eventueel van het 'cultuurwetenschappelijke' claimt, meer doet dan zich in een reservaat terugtrekken waar slechts schijnbaar veiligheid bestaat voor de totale mobilisering van subjecten en objecten.

Gadamers hoogste hermeneutische voorwaarde is 'dat iets ons aanspreekt' - een voorwaarde die inwendig verbonden is met Gadammers herformulering van de betekenis van het 'klassieke' als datgene wat in iedere tijd hernieuwd kan aanspreken. Zonder het voorbeeldige van het klassieke zou Gadammers hermeneutica in een onbegrensd perspectivisme (nihilisme) verzwolgen raken, een perspectivisme dat de maatgevende waarheid van een werk doet imploderen. Bij Gadammers uitgangspunt begint Heideggers vragen. *Kan er wel zoiets zijn als een maatgeving door het klassieke werk?*

"Weil das historische Hin- und Herreichen zwischen Stilen und Tendenzen und Situationen notwendig aus dem eigenen Geschäft des Vermittelns stets von dem nur Mittelbaren und Verhältnismässigen, d.h. dem Relativen, bedroht ist, deshalb muss sich alle Historie notwendig an ein Vorbild, an irgendein Klassisches klammern. Jede Ansetzung eines Klassischen und einer Klassik ist in sich schon Klassizismus; dieser ist ein Spross der Historie, d.h. des rechnenden und im Grunde technischen Bezugs zur Geschichte." (GA 55.69)¹

Het lijkt een ongehoorde brutaliteit om de geesteswetenschappelijke hermeneutica bij de berekenende techniek in te lijven. Toch ligt hier een onbeantwoorde vraag: *is het wel zo dat iets ons aanspreekt?* Waar zou dit aanspreken moeten plaatsvinden? Is het niet mogelijk dat iedere aanspraak op waarheid van kunst,

cultuur of cultuurwetenschap al is weggetrokken in een zog van indifferentie, een indifferentie die het alom heersen van de arbeidsmatige wetenschappelijkheid in de elkaar steeds dichter naderende cultuur- en natuurwetenschappen mogelijk maakt?

De aanwijzingen dat binnen de cultuur en de daartoe behorende wetenschappen het ritme van een fundamentele indifferentie klopt hopen zich op. Wat gebeurt er in de cultuurwetenschappen anders dan een *universale Gestaltvergleichung*, een presentatie van alle culturele variatie in het panopticum van de cultuurwetenschap? Maar wat gebeurt er in deze botanische of museale presentatie anders dan een gelijkmaken van alle variatie in een uniforme wijze van gevenzijn (GA 65.151)?

"In der Mannigfaltigkeit der in der Überlieferung in bestimmter Auslegung andrängenden Kulturen ist jede ihrem eigensten Seinscharakter nach der anderen (als Pflanze) *gleichgestellt*. Kein vergangenes Dasein hat seinsmässig vor dem anderen irgendeinen Vorrang. Wie die eine Kultur, so muss die andere vergewärtigt werden." (GA 63.37)

Het is de vraag of een hermeneutica aan de cultuurwetenschappen die zich aldus ontwikkelen de grondslag kan geven, en of deze wetenschappen een dergelijke grondslag überhaupt behoeven. Veel zwaarder nog is de vraag of een 'hermeneutisch gesprek' buiten deze cultuurwetenschappelijke uniformering kan plaatsvinden, of de zin van het hermeneutisch gesprek niet al op voorhand in een heel andere richting verplaatst is. Terwijl Gadamer een gespreksmatige horizonversmelting aanbeveelt, en anderen daar kritiek op leveren doordat een dergelijke horizonversmelting het andere van 'andere culturen' zou uitsluiten, raast de horizonversmelting in eigenlijke zin voort, niet in de zin van een nog nooit gevoerd 'gesprek' tussen 'culturen', maar in de zin van een planetarisering van de westerse cultuur, waarbij de zin van het woord 'cultuur' wegzinkt in het spoor van de verdwijning van alle culturele differentiatie. Wat versmelt is de zin van het spreken over verschillende horizons - op een merkwaardige wijze is Gadamer's horizonversmelting, maar ook de differentiërende kritiek daarop, een exponent van de eigenlijke horizonversmelting als indifferentiatie - een exponent die zich evenwel in een zelfstandig reservaat van het 'gesprek' waant.

Het is de vraag waar de plaats gevonden moet worden om de 'waarheid' van de 'culturele overlevering' of van de 'kunst' in het spel te brengen *tegenover* datgene wat er in kunst en cultuur *gebeurt*: een ontspannend beleven binnen, dat tegelijkertijd de smeerolie vormt van het arbeidsproces, en wel zodanig dat dit beleven zelf een arbeidsmatig georganiseerd karakter heeft.² De esthetische zin van kunst (de eenmalige belevens) is al lang opgegaan in de arbeidsmatige organisatie van de beleving. Juist hier speelt zich op eigenaardige wijze 'waarheid' af - niet in de zin van de mogelijkheid aangesproken te worden, maar juist in de afwezigheid van iedere mogelijkheid van kunst om ons te raken tenzij in een zichzelf voortdurend overtreffend beleven dat even spoedig uitdooft als het begint. In de 'leegte' die de afwezigheid van iedere mogelijkheid aan te spreken

achterlaat ligt de enige plaats voor 'waarheid'. Het uitspelen van een 'waarheids-aanspraak' van kunst of van de culturele overlevering tegenover dit heersen van indifferentie zou wel eens een achterhoedegevecht kunnen zijn van een romantisch ressentiment dat zich bij het totaliteitskarakter van de arbeid, waar het zelf toe behoort, niet kan neerleggen.

Zelfs het hermeneutische gesprek, de niet eindigende uitwisseling van perspectieven, waarin horizonten nu eens versmelten, en dan weer via een onherleidbare differentiatie uiteenspatten in een onbeheersbare uitzaaiing, zou wel eens uiting kunnen zijn van de heersende zin: indifferentie. Het grondwoord van de hedendaagse hermeneutica, zowel bij Gadamer als bij Derrida, is dat van het *spel*, waarin rollen worden gespeeld en mimetische maskerades worden uitgewisseld. Juist de noodzaak van het spelen van een rol in een spel zou wel eens kunnen laten zien dat niets ons kan aanspreken, dat iedere aanspraak op 'waarheid' in kunst of cultuur weggezogen is.

"Nun ist die *entscheidende Frage*: Was liegt darin, dass wir uns diese Rolle [in der Weltgeschichte] geben und gar geben *müssen*? Sind wir uns selbst zu *unbedeutend* geworden, dass wir einer Rolle bedürfen? Warum finden wir für uns keine Bedeutung, d.h. keine wesentliche Möglichkeit des Seins mehr? Weil uns gar aus allen Dingen eine *Gleichgültigkeit* angähnt, deren Grund wir nicht wissen?" (GA 29/30.115)

Pas wanneer binnen het heersen van deze onverschilligheid de zin ervan, indifferentie, ervaarbaar wordt, kan het vraagstuk opkomen naar het verschil of de afwezigheid daarvan tussen natuurwetenschappen en cultuurwetenschappen. In mijn artikel over Gadamer heb ik laten zien dat de mogelijkheid van een hermeneutische ervaring zich onttrekt: in alle gevallen is deze ervaring een vertrouwd-raken, hetzij in de zin van een toeëigening, hetzij in de zin van een aanvaarding van eindigheid. Wat er factisch in de hermeneutische dialoog gebeurt is een egalisering van het aangrijpende van ervaringen - en daarmee heerst ook hier de zin van zijn als indifferentie.

Zoals de laatste der Mohikanen, die zich veilig waande in zijn reservaat, ermee geconfronteerd werd dat hij een schakel was geworden in de toeristenindustrie, zo zal de hermeneuticus merken dat de egaliserende zin van zijn horizonversmelting een onontbeerlijke schakel is in de mobilisering van krachten die zich van de ballast van geschiedenis en traditie ontdoen, en zo het onderscheid tussen natuurwetenschap en cultuurwetenschap wegvagen in wat Heidegger 'de techniek' noemt, het gebeuren waarin de geobjectiveerde natuur met de verwaardigde en bedreven cultuur een eenheid vormt (VA 76).

"Mit der zunehmenden Verfestigung des machenschaftlich-technischen Wesens aller Wissenschaften wird der gegenständliche und verfahrensmässige Unterschied der Natur- und Geisteswissenschaften immer mehr zurücktreten. Jene werden zu einem Bestandteil der Maschinenteknik und der Betriebe, diese breiten sich aus zur umfassenden Zeitungswissenschaft riesenhaften Umfangs, in der das

gegenw
seiner
mann 2

Het me
haar ac
een on
progr
dergeli
van de
onderz
dubbel
meneut

E
van de
geven
van de
van he
de afw
aanspr

"Wohin
Frage
Welt d
dieser
sens, d
kunft a

Notes

1. De a
Vort
2. Het
maar
des l
besa
theia
stelle
3. R.J.A
Heid

gegenwärtige 'Erleben' fortlaufend historisch gedeutet und in dieser Deutung seiner möglichst raschen und möglichst eingängigen *Veröffentlichung* für Jedermann zugeführt wird." (GA 65.155)

Het meest concreet is het reservaatkarakter van de hermeneuticaikbaar in haar academische situatie. De hedendaagse wetenschap is een universitair bedrijf, een onderneming die onderzoek produceert via de organisatie van onderzoeksprogramma's. Ook de filosofie van de mens- en cultuurwetenschappen is in een dergelijk bedrijfsmatig programma opgenomen - maar ze poogt tegelijkertijd iets van de romantiek van geleerdheid en *Bildung* te bewaren - de hermeneutici zijn onderzoekers die zich de luxe van een bibliotheek veroorloven. In deze dubbelzinnigheid is het reservaatkarakter van de 'geesteswetenschappelijke' hermeneutica direct ervaarbaar.

Een werkelijk wijsgerige hermeneutica zal allereerst het bedrijfskarakter van de hedendaagse en toekomstige 'Geisteswissenschaften' ruim baan moeten geven (Cf. Heidegger GA 65.153). Maar ze kan niet opgaan in een 'beamen' van de totale mobilisering - ze kan slechts bestaan in het openstaan voor de zin van het totaliteitskarakter van deze mobilisering, zin die alleen gesitueerd is in de afwezigheid van traditie en overlevering, het teruggetrokken zijn van iedere aanspraak ervan - het 'Herkunftlose'.

"Wohin müsste das Denken und Erfahren des Menschen versetzt werden? Diese Frage nach dem Wohin, nach dem Ort des Wesens der Technik, kann sich der Welt der vollendeten Technik nicht entwinden wollen: ist es doch diese Welt, dieser Bereich eines eingeschränkten und ständig weiter sich einschränkenden Wissens, der die Frage nach seinem Woher niederhält. Dieses Unerfahrbare der Herkunft aber ist nicht nichts; dies wäre die alles tragende Vermutung."³

Noten

1. De afkorting GA duidt op de delen van de Gesamtausgabe van Heideggers werk. VA duidt op Vorträge und Aufsätze, Pfullingen, 1954.
2. Het 'esthetische' als decoratie of ontspanning is niet met Kant begonnen, zoals Gadamer zegt, maar valt samen met het begin van de metafysica: "Die ästhetische Betrachtung der Kunst und des Kunstwerkes beginnt genau, weil wesensnotwendig, mit dem Beginne der Metaphysik. Das besagt: Das ästhetische Verhältnis zur Kunst beginnt in dem Augenblick, da das Wesen der aletheia sich wandelt zur homoiosis, zur Angleichung und Richtigkeit des Vernehmens und Vorstellens und Darstellens. Der Wandel beginnt in Platons Metaphysik." (GA 54.171)
3. R.J.A. van Dijk, "Technik: Planung oder planetarisches Geschick", in: M.F. Fresco et al (eds), Heideggers These vom Ende der Philosophie, Bouvier Bonn 1989, p. 90-91.